

Egyetemi hallgatók jogtudata, jogismerete¹

Dr. Visegrádi Antal egyetemi tanár - Dr. Schadt Mária egyetemi adjunktus

Pécsi Tudományegyetem

Az 1990-es évek elejétől, a politikai és gazdasági változásokkal párhuzamosan átalakultak a társadalomban élő emberek megszokott életkörülményei. E megváltozott kulturális és társadalmi struktúrában fontos szerepet játszik az állampolgárok jogi kultúrája, mivel a radikális változások következtében megnövekedett az önmagukért való felelősségük a munka, és a hétköznapi világban is. A nagyobb felelősségvállalással való élni tudás egyrészt ismeret, másrészt attitűd kérdése, amelyet elsősorban a szocializáció elsődleges intézményeiben, a családban és az oktatási rendszerben sajátíthatunk el, ezzel párhuzamosan azonban a tömegkommunikáció is egyre fontosabb szerepet játszik. Mivel a jogállamiság nemcsak intézmények rendszere, hanem lényeges elemét képezik a szubjektív tényezők is, mint a jogtudat és jogismeret, felmérésünk célkitűzését ezért alapvetően az a tény határozta meg, hogy minél többet megtudjunk az egyetemi hallgatók jogismeretéről, jogtudatát befolyásoló társadalmi tényezőkről.

Az 1998-99-es tanév első félévében lebonyolított kérdőíves vizsgálatba bevont személyek a Janus Pannonius Tudományegyetem öt fakultásának hallgatót vontuk be, akik az egyetemi tanulmányaik közepén jártak. Az Állam és Jogtudományi Karon tanulók jövőendő foglalkozásának evidenciája a jogismeret, míg a többiek – közgazdasági-, bölcsész-, műszaki- és orvosi kar - jövőendő értelmiségként maguk is formálhatják az emberek jogtudatát, jogismerethez való viszonyát. Ha az emberek alapvető létfeltételeit befolyásoló intézmények, vagy tágabb környezetük olyan referenciacsoportot jelentő egyéneken keresztül működnek, akik tisztában vannak jogaikkal, akkor a jog hatékonysága a társadalom rendezettségét, kiszámíthatóságát is eredményezheti, máskülönben a deviáns magatartások megnövekedésével, bizonytalansággal számolhatunk. Ezért is tartottuk fontosnak azoknak az elmozdulásoknak a felderítését, amelyek 1984-ben végzett felmérésünk óta bekövetkezhetnek. Mindezekre tekintettel kérdőívünk megszerkesztésénél a másfél évtizeddel ezelőtt elkészített vizsgálatunk eredményeire és tanulságaira is támaszkodtunk, ugyanakkor figyelembe vettük a megváltozott politikai, gazdasági és társadalmi környezetet is.²

¹ A tanulmány a „*Jogtudatvizsgálat az egyetemi hallgatók körében*” c. OTKA kutatás kerekében készült.

² Erről bővebben Dr. Visegrádi-Dr. Schadt: Empirikus elővizsgálatok az egyetemi hallgatók jogtudatáról Magyar Jog 1998. 7. szám 385-390.

A kérdőívet összesen 500 hallgató töltötte ki, minden karon 100-100 fő, amelyből három értékelhetetlen volt (2 jogász, 1 orvostanhallgató). A lányok aránya valamivel magasabb, mint a fiuké (57,1%), ami a bölcsészkar elnöiesedésének köszönhető. A megkérdezettek főleg 20-23 év közöttiek (77%), 10% ennél fiatalabb, a többiek idősebbek voltak, családi állapotuk szerint 89% nőtlen, vagy hajadon, 9,6% házas, vagy élettársi kapcsolatban élt, 1,4% elvált, vagy özvegy volt a felvétel idején. 81%-uk városi lakos, ebből 48,8% megyeszékhelyen, vagy ennél magasabb kategóriájú településen lakott. A szülők társadalmi helyzetének megállapítására - az apára és anyára egyaránt – azonos mutatót képeztünk, amelyet a foglalkozás és beosztás, valamint az iskolai végzettség együttese adott. Ebből megállapítható volt, hogy az egyetemisták többsége egyetemet, vagy főiskolát végzett, értelmiségi foglalkozású, vagy önálló vállalkozó gyermeke (apa 53,4%, anya 45,9%), szakmunkás (apa 34,8%, anya 27,1%), szellemi-adminisztratív állományban lévő (apa 10,4%, anya 24%). A betanított és segédmunkás szülők gyermekei csak 4, illetve 9 hallgatóval képviseltették magukat, és mindössze egy hallgató apja végzett mezőgazdasági fizikai munkát.³

Az egyes kérdésekre adott válaszok értékelése:

A rómaiak óta valamennyi jogrendszer – így a miénk is – voltaképpen azon az apriorisztikus axiómán nyugszik, hogy a „*jog nem tudása nem mentesít.*” Ezért első kérdésünkkel arra kerestünk választ, hogy a hallgatók mennyire tartják szükségesnek, hogy az állampolgárok ismerjék a **mindennapjaikra** vonatkozó jogszabályokat. A válaszok 98%-a (484 fő) igen volt. A karonként 1-5 közötti nemleges válaszból semmilyen következtetés nem vonható le, viszont megállapítható, hogy 1984-es felméréshez viszonyítva 6%-kal nőtt az igen válaszok száma, amely jogállami viszonyainkkal is magyarázható (*elkerülhetők a tudatlanságból elkövetett jogszabálysértések* ÁJK, nő⁴; *világosabbá válnak lehetőségeink és korlátaink* BTK, nő). Ugyanilyen magas arányban (98%) válaszoltak igennel a megkérdezettek **hallgatói státuszukra**, valamint **jövőbeli munkavállalóként**, a munkával kapcsolatos jogszabályok ismeretének szükségességére (99%) vonatkozó kérdésekre is. Az igen válaszok magas aránya miatt, sem a karonkénti, sem a nemek szerinti megoszlás összehasonlításnak nem volt értelme. Ez utóbbi két kérdésre adott válaszoknál is 4-5%-os növekedés tapasztalható a 15 év előttihez képest. A rendszerváltás örvendetes következményének is betudható, hogy pozitívan változott

³ A hallgatók társadalmi és települési háttér szerinti megoszlása azokat az iskolai képzésben megmutatózó egyenlőtlen esélyeket igazolták vissza, amelyekre a mobilitáskutatók már az 1980-as évek végén felhívták a figyelmet. Róbert Péter: Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben *Szociológia* 1991. 59-84.

⁴ Hasonló eredményt hozott a közelmúltban 219 főre kiterjedő hazai jogismeretvizsgálat is, a megkérdezettek 90%-a tudta, hogy a bíróság nem fogadja el azt a védekezést, hogy a peres fél nem ismerte a jogszabályt. Kormány Attila: Jogismeret és jogtudat a mai magyar társadalomban *De Jure* 1999. március 8.

a jogismeret minőségi struktúrája is, amelyre a három kérdés részletes indoklásának tartalomelemzéséből következtethetünk. A munkavállaláshoz kapcsolódó jogismeret szükségességének értelmét az is árnyalta, hogy a hallgatók 21,5%-a dolgozott egyetemi tanulmányainak megkezdése előtt.

A jogtudat vizsgálat egyik fontos célkitűzése azoknak a hírforrásoknak a megismerése, ahonnan a megkérdezettek az ismereteiket szerezhették. 15 évvel ezelőtt a megkérdezettek 25%-a vagy a televíziót, vagy a rádiót, vagy az újságokat, illetve a népszerűsítő kiadványokat jelölte meg a jogi ismeretszerzés legfontosabb forrásaként. A jogszabálygyűjtemény 10%-nál, az alkotmány 12%-uknál szerepelt, mint ismeretforrás. Jelen felmérésünkben legtöbbször a jogi szakirodalmat jelölték meg az ismereteik megszerzésének forrásaként (33,5% 144 fő), további 12,1% a szakirodalom mellett a tanácskérést, vagy a tömegtájékoztatás útján történő tájékozódást (10,9%) is megemlítték. Öröndetes változásként értékelhető a passzív ismeretszerzésről az aktívra való áttérés, amely véleményünk szerint azzal is magyarázható, hogy a jogállami viszonyok keretei között nemcsak a jog iránti érdeklődés, hanem a professzionális és hiteles jogi információszerzés iránti igény is megnőtt. Ezt mutatja, hogy a csak tömegtájékoztatáson keresztül történő ismeretszerzés az ötödik helyen áll a rangsorban (8,1%). A válaszok között nem található szignifikáns különbség egyik vizsgált dimenzió mentén sem, az viszont megállapítható, hogy a szakirodalmat a jogászok és bölcsészek részesítették előnyben, ezután a közgazdászok, műszaki egyetemisták és végül az orvostanhallgatók következtek.

A jogi problémák a családi kommunikáció részeként legtöbbször a joghallgatók otthoni környezetében voltak jelen (76%), legkevésbé pedig a műszaki hallgatóknál (51,6%). A szülői környezeten kívül jogi problémákról a műszaki és orvostanhallgatók kevesebb, mint fele, míg a másik három karon tanulók több mint háromnegyede (BTK 82,3%, Közgáz 77,1%, ÁJK 76%) szokott még másokkal is beszélgetni. A nemek válasza közötti különbség szignifikáns, a lányok javára, amelynél a BTK kiugróan magas százalékos aránya is szerepet játszhatott. 1984-es vizsgálatunk eredményéhez képest ismét jelentős eltérést regisztrálhattunk, ugyanis akkor a férfi hallgatók 62%-a, míg a női hallgatók 67%-a nemmel válaszolt arra a kérdésünkre, hogy szoktak-e családi, vagy más körben jogi témákkal kapcsolatban beszélgetni. Megállapítható tehát, hogy a jog érvényesülésével kapcsolatos kommunikáció a hallgatók mindennapjainak részévé vált, s az erre történő szocializáció jelentősége a jogállamiság keretei között felbecsülhetetlen.

Mint az előzőekben megállapítottuk, a média, mint releváns jogi ismereteket közlő forrás leértékelődött, ugyanakkor a TV, rádió és sajtótermékek, mint hírforrások továbbra is fontos

szerepet játszanak a jogról és annak érvényesüléséről való ismeretszerzés folyamatában. A törvénysértésekkel kapcsolatos tudósításokat a megkérdezettek 75,2%-a el szokta olvasni, elsősorban a joghallgatók (77%), míg az ilyen jellegű témák legkevésbé az orvostanhallgatókat érdeklik (65%). Az esetek között azok a perek szerepeltek „*amelyek nagyobb horderejűek és nagyobb nyilvánosságot kapnak*” műszakis fiú). Annak érdekében, hogy árnyaltabb képet kaphassunk a jogesetek megismeréséhez kapcsolódó attitűdökkel kapcsolatban, megkérdeztük a hallgatóktól, hogy véleményük szerint többet kellene-e írni a törvénysértések ürügyén. A kérdésre 469-en válaszoltak, 48% szerint igen, míg 52% szerint nem, 28 hallgatónak nem volt véleménye. Korábbi vizsgálatunknál 54% volt az igen válaszok aránya, amelyből az a következtetést vonható le, hogy mivel a sajtó jóval többet foglalkozik a törvénysértésekkel, mint az államszocializmus idején, ezért hiányérzet a tájékoztatásban már kevésbé tapasztalható. Ugyanezt észleltük akkor is, amikor a TV és rádió szerepével kapcsolatban érdeklődtünk arról, hogy vajon több, vagy kevesebb ilyen jellegű műsort igényelnének a hallgatók. A válaszolók 41,2%-a kevésnek, míg 58,8% elégségesnek tartotta az audiovizuális hírforrások törvénysértésekkel kapcsolatos tájékoztatását. A lányok valamivel többen válaszoltak igennel, mint a fiúk, szignifikáns eltérés viszont csak a karok között található. A joghallgatók 82,8%-a több tájékoztatást igényelne az újságokon keresztül, míg 67,4% elégségesnek tartotta a TV és rádió ilyen jellegű hírműsorait. Ez utóbbiak növelését csak a bölcsészek igényelnék többen (54,2%), mint ahányan elégségesnek tartották a szolgáltatást.

Konkrét jogágakkal kapcsolatos válaszok:

A jogismeret megszerzésének formái és mélysége mellett néhány olyan kérdést is feltettünk, amelyek konkrét témával kapcsolatosak és nagy valószínűséggel a hallgatók mindennapi életében is szerepet játszanak. Célunk az volt, hogy feltárjuk a vállalkozások jogi keretéhez, a magán és köztulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények társadalmi megítéléséhez kapcsolódó ismereteket, illetve a családhoz, házassági szerződéshez, az örökösödési illetékhez, a halálbüntetéshez és az eutanáziához kapcsolódó attitűdöket.

Úgy véltük, hogy a rendszerváltás következtében leépülő állami tulajdon helyére lépő magánvállalkozások jogi kereteinek kiépülésével kapcsolatos jogszabályi ismeretek jól szondázzák a hallgatók aktív jogismeretét. Csak 393 értékelő választ kaptunk, ebből 59,8% megfelelőnek, míg 40,2% hiányosnak tartotta a jogszabályi környezetet. Ez utóbbiak közül többen joghézagokra, bürokratizmusra, megbízhatatlan politikai környezetre, míg néhányan protekcionizmusra hivatkoztak. A megkérdezett hallgatók közül 104 válaszolta azt, hogy nem ismeri a vállalkozások jogi kereteit. Az értékelő válaszoknál a jogászok, közgazdászok voltak

a leginkább elégedettek, míg a bölcsészek a legkritikusabbak, közülük 51 hivatkozott joghézagra, míg a jogászok közül csak 30. A lányok kritikusabbak, mint a fiúk, bár valamivel kevesebben adtak értékelő választ a kérdésre, ám a negatív megítélésnél a férfiakhoz viszonyított eltérés szignifikáns, emellett a vállalkozásokhoz kapcsolható legjellemzőbb jogi problémák felsorolásában is felülmúlták a fiúkat.

Család

A válaszadók 58%-a szerint pozitív, míg 20,6%-a szerint negatív a család, mint intézményrendszer társadalmi megítélése, további 21,4% nem tudott dönteni, kedvező és kedvezőtlen meggyőződések együttesét sorakoztatta fel. A legkritikusabb álláspontot a bölcsészek képviselték, 68,8% szerint a család társadalmi megítélése negatív, míg a legkevésbé kritikus felfogást a műszaki egyetemisták képviselték, közülük csak 39,4% vélekedett hasonlóan. Valószínű, hogy az eredményben a nemek karonkénti eltérő aránya is szerepet játszott. Nem jelentős a különbség, ám a lányoknál valamivel több a csak pozitív vélemény, és emellett közülük többen válaszoltak úgy, hogy a pozitív és negatív megítélés együttesen volt jelen. Többen említették azt, hogy mivel érzelmi indíttatású, személyközi kapcsolatokon nyugvó intézményről van szó, a jogszabályok nem segíthetnek a házasság stabilitásában, sokkal inkább a gyermekkori szocializáció a meghatározó a családi viszonyok alakulásában. A jogszabályok megerősítő szerepét a lányok 12,1%-a, a fiúk 14,6%-a vallotta (összesen 79 fő), legkevésbé értettek egyet vele a közgazdászok, míg a legkevésbé kritikusak az orvostanhallgatók voltak.

A hallgatók válaszaik egyértelműen tükrözték azt a közvéleményben is fellelhető felfogást, amely szerint a házasság és a család intézménye súlyos problémákkal terhelt, s e tekintetben a jog lehetőségei korlátozottak. A válaszok indoklására leírtak is ezt támasztották alá: *„Családokban egyre kisebb az összehúzó erő, támogatni kellene inkább őket... ...a házasság ma már nem divat. Ha az ember mégis összeházasodik, úgy tűnik, csak azért teszik, hogy elválhassanak. A házasság és a család többé nem szent dolog, az emberekben nincs elég felelősségérzet ezekhez a szent dolgokhoz.”* Ugyanakkor a hallgatók főleg a személyiségben rejlő problémákra, és nem társadalmi okokra vezették vissza a családi konfliktusokat. A gazdasági, kulturális tényezők szerepét a konfliktusok kialakulásában egyáltalán nem említették meg.

Következő kérdésünk egy 1986-ban bevezetett új jogintézményhez a házasság előtti vagyoni jogi szerződéshez kapcsolódott. A hallgatók 61%-a pozitívan, míg 35%-a negatívan viszonyult ehhez a megoldáshoz, a többieknek vagy nem volt véleménye, vagy nem ismerték ezt a

lehetőséget. A megítélések különbözősége nemek szerint szignifikáns, a lányok 65,2%-a pozitív funkcióját emelte ki, mindössze 3,4%-uk nem hallott róla, vagy nem tudta megítélni, míg a férfiaknál 55,5% fogadta el és 5%-uk számára volt ismeretlen. Válaszait jóval több lány indokolta (60,1%), mint férfi (39,9%). A negatív attitűd karonkénti rangsora a következő: orvostanhallgatók 38,1%, bölcsészek 34,5%, műszaki egyetemisták 32,8%, közgazdászok 27,1%, joghallgatók 22,9%. A visszautasítás indokaként legtöbbször a bizalmatlanságot jelölték meg, csak kevesen utaltak arra, hogy mint „rossz kezdet” a házasság későbbi folyamatában is problémákat okozhat. A jogintézményt elfogadják a világos gazdasági kiindulópontot, a házasság felbomlásakor elkerülhető konfliktusokat említették, ez utóbbit tartották pozitívnak azok is, akik egyébként ambivalens véleményüket hangoztatták a jogintézménnyel szemben („nem mindig tartom jónak, nagy vagyonú házaspárok esetén viszont szükséges”). Csak örömmel konstatálhatjuk, hogy a jövő értelmisége körében – racionalitása miatt – ilyen kedvező fogadtatásra talált a házassági vagyoni jogi szerződés. Valószínű, hogy ebben a vagyoni egyenlőtlenségek növekedése és tudatosulása is szerepet játszott, ezért üdvözölhető a leendő jogászok felelősségteljes gondolkodása, amely garanciát jelenthet arra, hogy ez a jogintézmény - akár csak Nyugat Európában - elfogadott gyakorlattá válik.

A magyarországi jogtudatvizsgálatok egyik konstans kérdése az örökösödési illetékekkel kapcsolatos attitűd feltárására vonatkozik. 1984-ben a válaszolók 40%-a utasította el egyértelműen ezt a jogintézményt, az ezt megelőző 1975-ös réteg-jogtudatvizsgálatban pedig résztvevőknek 43%-a. (index) Az elmúlt évtizedekben egyre nyilvánvalóbbá váló vagyoni egyenlőtlenségek tudatosulása, s ez akár csak a házassági vagyoni jogi szerződéseknél, az örökösödési illetékekkel kapcsolatos attitűdök változásánál is jelentős meghatározó tényező lehet. Úgy véljük, hogy jelen esetünkben a normatív szabályozás társadalmi elfogadottsága nem történt meg, sőt ezzel ellentétes tendenciák érvényesülnek. A hallgatók többsége 87,2% negatíván viszonyult ehhez a jogintézményhez, összesen 44-en (9,4%) helyeselték, 12-en pedig nem hallottak róla. Az értelmiségi és vezető foglalkozású anyák gyermekeinek 92,3%-a, míg az adminisztratív állományban dolgozó nők gyermekei közül 64% utasította el az örökösödési illeték jelenlegi formáját. Az apák foglalkozása mentén a válaszok az átlaghoz viszonyítva alig szóródtak. A női hallgatók inkább elutasítóak (90,4%), mint a férfiak (82,7%), az előbbieknél csak 8%-a helyeselte, míg az utóbbiaknak 13%-a, emellett közülük nagyobb számban nem tudtak határozottan állást foglalni a kérdéssel kapcsolatban. A különböző karok hallgatói 90,9% és 81,6% között utasították el az örökösödési illetékre vonatkozó törvényt, leginkább a bölcsészek, utánuk közgazdászok, műszaki egyetemisták, orvostanhallgatók és jogászok a

sorrend. Az indoklásnál a bölcsészkaron tanulók azonos arányban (39,7%) említették azt, hogy az állam ezáltal jogtalan bevételhez jut, valamint azt, hogy nagyon megterheli az örökösöket, további 19,2% azt említette, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy az általa megszerzett javakat változatlan értékbe átörökíthesse. A másik négy kar hallgatói inkább a jogtalan állami bevétel miatt utasították el ezt a jogintézményt, legmagasabb arányban a joghallgatók (53,6%) **Ide kellene valami magyarázat! harmad évesek!** Összefoglalva megállapítható, hogy nemcsak a jogintézménnyel szembeni negatív attitűd, hanem az állammal szembeni ellentétes érzület kialakításában is szerepet játszhat az örökösödési illeték jelen formájában történő fennmaradása, mivel **ebben az alakjában inkább diszfunkcionális szerepet tölt be a törvényesség betartására történő szocializációban.** A törvényalkotóknak el kellene gondolkodni azon, hogy milyen megterhelés lenne elfogadható az örökösök részéről, amely a befolyt összegből a társadalom érdekében történő állami feladatvállalások elismerése, és nem a törvény elítélése mentén integrálná az egyéneket.

Halálbüntetés

1984-ben a halálbüntetéssel kapcsolatos attitűd felderítéséhez kapcsolódó kérdéseinkre a válaszolók 47%-a igenlő választ adott, míg 18%-a e súlyos büntetés eltörlését javasolta. **Mi történt azóta, esetleg indexbe.** Jelen vizsgálatunkban az utóbbiak aránya 46%-ra emelkedett. Valószínű, hogy a törvényi szabályozás is jelentős attitűdváltozást eredményezett, emellett a megkérdezettek szüleinek – az előző mintavételhez viszonyított - magasabb iskolai végzettsége, mint szocializációs tényező is szerepet játszhatott. Azok között, akik helyeselték ezt a büntetési formát (az összes válaszolók 53%-a), 13% csak súlyos bűncselekmények elkövetése esetén tartaná indokoltnak. A leginkább elutasítók a bölcsészek (57,6%), valamint a joghallgatók (53,8%), míg a műszaki egyetemistáknak csak kevesebb, mint harmada (32,3%), ez utóbbiak támogatták legmagasabb arányban (60,4%) feltételektől függetlenül a halálbüntetést.

Míg a válaszadók között nemek tekintetében nem található különbség, addig a szülők társadalmi csoportja szerinti különbségek szignifikánsak. A magasabb presztízsű társadalmi szülői háttér a halálbüntetéssel szemben inkább a negatív attitűd kialakításában játszik szerepet.

Eutanázia

A hazai közvéleményt valamint a különböző szakmai csoportokat is foglalkoztató másik aktuális téma az eutanázia kérdésköre. Az egyetemisták kétharmada (301 fő) minden megszorítás nélkül helyeselné, míg további 14,5%-uk visszaélés mentességet biztosító jogi keretek mellett tartaná elfogadhatónak. A megkérdezettek 19%-a (86 fő) elutasító választ adott,

míg 2%-nak nem volt véleménye e témával kapcsolatban. Ha a válaszokat a nemek mentén vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a férfi hallgatók 81,8%-a, míg a nők 78%-a értene egyet ennek az intézménynek a bevezetésével, ugyanakkor a férfiak a nőkhöz viszonyítva jóval többen említették (18,2%) a megfelelő törvényi garanciák szükségességét.

Míg a szülői háttér nem jelentett differenciáló tényezőt, addig a különböző karokon való tanulmányok folytatása igen. A leginkább elfogadók a bölcsészek (84,4%) és a közgazdasági kar hallgatói (84%), de a két csoport különbözött egymástól abban, hogy az utóbbiak igénylik a legmagasabb arányban a megfelelő biztosítékokat (20,2%). A jogi és műszaki kar hallgatói is 80% felett helyezték az eutanázia lehetőségét, azonban az orvostanhallgatók 40%-a elutasította azt. Elgondolkodtató, hogy éppen az a hallgatói csoport tudja legkevésbé elfogadni a „kegyes halál” gondolatát, amely eljövendő foglalkozása gyakorlása közben szembesülni fog ezzel a problémával. Valószínű, hogy ez a közvetlen érintettség és a hippokratészi eskü együttesen játszhatott szerepet az elutasítások magasabb számában. Az igenlő vagy elutasító válaszok mögött meghúzódó indokok kivetítése előtt utalnunk kell arra, hogy 168 hallgató nem magyarázta döntését. Az eutanáziával egyetértők szinte kivétel nélkül arra hivatkoztak, hogy az „*élethez való jog magánügy*,” míg a „*jó halált*” elfogadók többsége (63,5%) súlyos betegség esetén, akkor, ha az egyén még felelősségteljesen tud dönteni, tartotta csak elfogadhatónak ezt a beavatkozást. Ezen túlmenően az egyetértők 1,2%-a viszont csak abban az esetben tartotta megengedhetőnek az eutanáziát, ha a betegség további lefolyása következtében a páciens elvesztené önbecsülését. Véleményünk szerint az eutanázia mellett a hallgatók is ugyanazokat az indokokat említették meg, amelyek a közvélemény által is elfogadottak.

„Lát-e különbséget a magán és köztulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények társadalmi megítélése között? Mi az ön személyes véleménye erről?” Ez volt a két utolsó, hallgatóknak feltett kérdés. A tizenöt évvel ezelőtti vizsgálatunkban személyi és társadalmi tulajdon elleni bűncselekményekkel kapcsolatos attitűdre kérdeztünk. Az akkori társadalmi vélekedés - amelyet a kérdésekre adott válaszok is igazoltak - az volt, hogy mind a közvélemény, mind a hallgatók többsége „bocsánatos bűnnek” tartotta a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekményeket.⁵ Mindössze 6% nyilatkozott úgy, hogy a társadalmi tulajdon nagyobb megbecsülésben részesül, mint a személyi tulajdon.

⁵ Azt, hogy itt a társadalmi tulajdon csak kvázi tulajdon szerepét töltötte be mi sem bizonyíthatja jobban, mint az, hogy az iskolákban az osztályfőnökök nyilvánosan arra kérhették a szülőket, hogy az iskola megsegítésére hozzanak különböző dolgokat a munkahelyükről, ugyanakkor ezen eszközök munkahelyről való kivitele nem volt engedélyezett.

A rendszerváltás az állami tulajdon lecsökkenését és ezzel párhuzamosan a tulajdonformák pluralitását, különösen a magántulajdon arányának növekedését eredményezte, amelynek következtében módosultak kérdéseink is. A két tulajdonforma sérelmére elkövetett bűncselekmények társadalmi megítélését az egyetemisták 74%-a különbözőnek látta, míg 25% azonosságot tételezett fel. Heten nem adtak értékelő választ (4 közgazdász-, 3 bölcsészhallgató). A különbséget vallók között a joghallgatók állnak az első helyen (82%), míg az utolsók a közgazdászok (70,7%). A hallgatók 63,1%-a (314 fő) indokolta is választát, közöttük a legtöbb (78 fő) a jogi karon, legkevesebben (38 fő) az orvosin tanult. A joghallgatók közül 72-en úgy vélték, hogy a magántulajdon védelme a közvélemény szerint elsőbbséget élvez az állami tulajdonnal szemben, ez utóbbira csak egy hallgató voksolt. A többi karon differenciáltabb volt a megítélés, legkiegyensúlyozottabb a műszakisok véleménye, 63-ból 32 szerint a magántulajdon védelmét részesíti előnyben a társadalom. A lányok között többen gondolták azt, hogy a két tulajdonforma elleni bűncselekmény megítélése különböző, és hogy a többség a magántulajdont részesíti előnyben.

Az utolsó kérdésünkkel a hallgatók személyes véleményére voltunk kíváncsiak az előbbi témával kapcsolatban. Sajnos a hallgatók közül csak 199-en válaszoltak erre a kérdésre, legtöbben 65 fő a BTK-n, míg legkevesebben 21 fő az orvostanhallgatók közül. Emiatt a válaszok százalékos értékelése helyett csak a tendenciákat ismertetjük. A válaszadók többsége az egyenlő megítélést említette, valamivel kevesebben azt, hogy a köztulajdon védelmét fontosabbnak tartja, 7-7 fő a jogászok, valamint a BTK-sok között úgy vélekedett, hogy a magántulajdon védelme fontosabb. A válaszolók 55,8%-a volt nő, akik közül 56-an ugyanolyan szigorúan ítélték meg a mindkét tulajdonforma ellen elkövetett bűncselekményeket, a férfiak közül 55-en válaszolták ugyanezt. A nemek megoszlását figyelembe véve valamivel több lány ítélte meg szigorúbban a magántulajdon ellen elkövetett bűncselekményeket (12-6 fő). Következtetésként azt vonható le, hogy bár a köztulajdon védelmével kapcsolatos attitűdök keveset változtak az előző felmérésünkhöz viszonyítva, a piacgazdaság viszonyainak megfelelő magántulajdonos szemlélet erősödni látszik.

Következtetések és javaslatok, amelyekben egyrészt megpróbáljuk összevetni a 15 évvel ezelőtt kapott válaszokat a jelenlegiekkel, másrészt javaslatokat teszünk a jogismeret szélesebb körben történő szocializációja érdekében.

Az egyik lényeges változás a megelőző jogtudatvizsgálatunkhoz képest, hogy néhány kérdést kivéve nem található szignifikáns eltérés a nemek válaszai között. Ezek is inkább azokhoz a jogintézményekhez (család, szerelemből kötött érdek nélküli házasság) kapcsolódtak, amelyek

a tradicionális nemi szerepek bizonyos fokú továbbélését jelzik az egyetemi hallgatók körében is. Ezzel szemben megnőtt a válaszok különbsége a kari hovatartozás mentén. A jogtudat úgynevezett értékelő elemeivel kapcsolatban ugyanakkor nem beszélhetünk két markánsan elkülönülő szélső pólusról, amely 1984-es vizsgálatunkban fellelhető volt, akkor a joghallgatók és orvosok alkották e két csoportot. Sajnos megállapítható, hogy az egyetemisták mind területileg, mind pedig társadalmi háttér szempontjából homogénebb csoportot képeznek az előző mintával szemben, amelynek társadalmpolitikai következményei nem értékelhető pozitívan, és túlmutatnak vizsgáldásunk keretein.

Még mindig magasnak tartjuk az igen-nem eldöntendő kérdések után válaszukat nem indoklók arányát, amely a **jogismeret és jogtudat hiányosságaira világít rá.** Éppen ezért megfontolandónak tartanánk már az általános iskolában megismertetni a tanulókat jogrendszerünk alapjaival. Ehhez kitűnő oktatási anyagként szolgálhatna Kondorosi Ferenc-Kondorosi László-Lukács Éva szerzői munkaközösség által készített: „Jogaink – korlát a szabadsághoz /Az emberi jogokról és a világról tizenéveseknek/” című a közelmúltban megjelent könyvecske. Emellett úgy véljük, hogy a közoktatás valamennyi szintjén, különösen az egyetemeken, minden fakultáson bővíteni kell a jogi ismeretek oktatását.

Annak ellenére, hogy a válaszok elemzése kapcsán kiemeltük, örömdetes javulás észlelhető az egyetemisták jogismeretében, jogtudatukban tükröződik a jogállamiságnak megfelelő jogi kultúra, ugyanakkor határozott ellenérzéssel rendelkeznek bizonyos jogintézményekkel szemben (örökösödési illeték, halálbüntetés). Ezen kettősség kiküszöbölése érdekében merült fel bennünk a jogismeret/jogtudat javításának igénye, mivel fenn állhat annak veszélye, hogy a napjainkat jellemző kiszámíthatatlanabb társadalmi környezet miatt az igazságszolgáltatás és jog tekintélyének helyreállításánál a másként cselekvők erőteljesebb megrendezésének igénye is felmerülhet.